

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ВАКУЛЕНКО Тетяна Іванівна

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ НІМЕЧЧИНИ

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1995

47100/091
Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АН України

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00761207 (N)

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, старший

співробітник

Неллі Володимирівна АБАШКІНА.

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор

Лариса Григорівна КОВАЛЬ

- кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

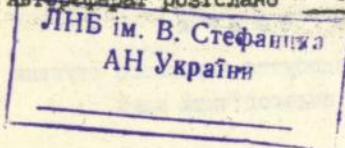
Валерія Вікторівна АНДРІЄВСЬКА

Провідна установа - Український Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти.

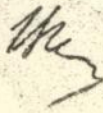
Захист відбудеться "до" вересня 1996 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АН України /252135, м.Київ, вул.Косіора, 24, кім. 210/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АН України.

Автореферат розіслано "5" сентя 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М.Цибульська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Ступінь розвитку кожної країни, рівень її економіки, місце у світовому співтоваристві до певної міри зумовляється загальним освітнім рівнем суспільства. Створення високорозвинутої незалежної держави України неможливе без всебічної активізації інтелектуального потенціалу науки, освіти, культури. Пошуки шляхів розвитку національної школи за нових умов спонукають до перегляду навчально-виховної практики з метою її інтенсивного переформування.

Громадскість суверенної України висуває перед педагогікою вимогу посилення практичної функції педагогічної освіти. У "Концепції середньої загальноосвітньої школи України" підкреслюється, що "...духовне й національне відродження школи залежить у першу чергу від того, яким буде вчитель, наскільки його особисті якості відповідають вимогам сьогодення".¹ З метою розробки механізму підготовки нового покоління педагогічних кадрів, що працюють у школі, яка зазнає реформації, державна національна програма "Освіта" /"Україна ХХІ століття"/ висуває завдання перетворити існуючу систему підвищення кваліфікації вчителів як одну з основних стратегічних ланок педагогічної освіти у гнучкий інструмент соціально-економічної політики.

Екстремально необхідними стають дослідження й зіставлення історичних, соціальних та педагогічних особливостей формування, розвитку й функціонування системи підвищення кваліфікації вчителів інших держав, що є важливим не лише для розвитку педагогічного краєзнавства, яке поглиблює наші уявлення про внесок зарубіжної педагогіки в розв'язання проблем післядипломної освіти вчительських кадрів, але й для визначення можливостей перенесення вивченого досвіду на вітчизняний ґрунт.

У розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів /далі - ПКВ/ в Україні посилюється інтерес до вивчення аналогічного досвіду в Феде-

1. - Концепція середньої загальноосвітньої школи України. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - К.: Освіта, 1992. - С.25

ративній Республіці Німеччині. Зумовлене це рядом причин і, перед усім тим, що в системі підготовки вчительських кадрів Німеччини ПКВ традиційно займало важливе місце як одна з ланок безперервної педагогічної освіти. У світлі нових політичних змін об'єднана Німеччина, зорієнтована на зміцнення європейської співдружності, проголосила про відкритість демократичних досягнень свого суспільства іншим країнам і народам. Одним з таких досягнень німецької культури є вироблена протягом двох століть система ПКВ.

Якщо поняття "підвищення кваліфікації вчителів" розглядати як форму організації навчання, пов'язаного з педагогічною діяльністю після закінчення спеціального навчального закладу і після певного часу роботи за фахом з метою поглиблення, розширення чи оновлення професійних знань, умінь і навичок та способів діяльності вчителя, то під час аналізу стану й особливостей розвитку шкільної політики Німеччини, спрямованої на підвищення ефективності всіх ланок освітньої системи, особливою значущості набуває проблема підготовки вчителів та удосконалення їх кваліфікації. При цьому "кваліфікація" визначається як рівень підготовленості суб'єкта до виконання певної / у нашому випадку - педагогічної / трудової діяльності, а поняття "система" - як сукупність частин, пов'язаних спільною функцією, чи закладів, організаційно об'єднаних в одне ціле.

Вибір теми даної дисертації зумовлений необхідністю вдосконалення системи ПКВ в Україні, а також відсутністю спеціальних робіт з проблем поліпшення фахової компетенції вчителів протягом усього творчого життя, що дозволяє створити узагальнюючу характеристику принципів організації та особливостей функціонування системи післядипломної освіти німецьких педагогів у об'єднаній Німеччині. Слід відзначити, що досліджувана проблема досі не була предметом вивчення у вітчизняній педагогіці.

Об'єкт дослідження – система підвищення кваліфікації в Німеччині як складова ланка безперервної педагогічної освіти.

Предмет дослідження – сучасний стан, основні напрями й закономірності розвитку системи підвищення кваліфікації німецьких учителів.

Мета дослідження – відтворення цілісної картини етапів і тенденцій розвитку сучасної моделі функціонування системи підвищення кваліфікації вчителів ФРН.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі завдання:

- показати виникнення елементів системи ПКВ та їх функціонування в контексті формування німецького вчителства / кінець ХУІІІ ст.- 1871 р./;
- охарактеризувати формування системи ПКВ у соціально-політичних умовах розвитку Німеччини в період 1872-1933 рр.;
- виявити мотивацію зародження двох напрямів у підходах до організації за умов існування двох німецьких держав із різними суспільно-політичним ладом;
- класифікувати структурні моделі інституціоналізованого ПКВ у ФРН на сучасному етапі;
- виявити можливості використання досвіду підвищення кваліфікації німецьких учителів в умовах реформування педагогічної освіти в нашій державі.

Методологічну основу дослідження склали положення теорії пізнання, соціальної психології про сутність особистості, про визначальну роль соціального буття, про роль суспільної практики як головної перетворювальної сили у формуванні й розвитку особистості, а також про історичні закономірності розвитку професійних якостей, зумовлених характером виробничих відносин, громадською системою, духовним і культурним прогресом.

Автор керувався такими принципами наукового дослідження, як конкретно-історичний підхід до суспільних явищ та принципом єдності логічно-

го й історичного в пізнанні. Одним із провідних методів роботи став аналіз оригінальної літератури з подальшим синтезом одержаних даних. Метод порівняльно-історичного аналізу був застосований під час вивчення наукових праць різних авторів ФРН, НДР, США, Великобританії й СРСР, що дало змогу узагальнити і систематизувати накопичений матеріал. Значну роль відіграв метод безпосереднього вивчення сучасної системи ПКВ під час перебування на стажуванні у Німеччині. Автору була надана можливість відвідувати навчальні заходи в НІШП, Бременському університеті, школах Бремена й землі Нижня Саксонія, знайомитися з документацією, проводити бесіди з організаторами, фундаторами, модераторами*, учасниками курсів, семінарів, конференцій, слухачами лекцій, доповідей. Одержані дані також були використані в дослідженні.

Дана дисертація виконана на основі вивчення й аналізу багатоаспектної наукової літератури, документів і практичного вивчення досвіду організації ПКВ у Німеччині. Джерелами дослідження стали праці видатних педагогів-класиків К.Ф.В.Вандера, А.Дістервега, Й.Ф.Гербарта, Ф.В.А.Фребеля. Аналіз оригінальних праць кінця минулого – початку ХХ століття про розвиток народної школи й підготовки вчителів Ф.Паульсена, Р.Рисмана, К.Фішера, А.Хергета, К.Шмідта сприяли виявленню генезису досліджуваної проблеми. Під час опрацювання теми були використані монографії західнонімецьких педагогів, у яких аналізуються різні концепції національного виховання, простежуються окремі аспекти підготовки вчителів і їхньої післядипломної освіти: О.Анвайлер, Ф.І.Беккер, М.Бемер, Ф.Елеттнер, К.Віль, А.Думке, Х.Кяттель, В.Клафкі, Е.Клер, К.Кунерт, Р.Майер, Р.Міллер, Л.Рот, В.Флітнер, Д.Фріберг, В.Шеніг.

Теоретичному осмисленню тенденцій розвитку освітньої політики у

* Модератор /лат./ – керівник / тут: курсів ПКВ/.

східній частині Німеччини в період між її поділом після другої світової війни та об'єднанням у 1990 р. сприяло вивчення досліджень вчених НДР -- Г.Гюнтера, Г.Дайтерса, Г.Зіберта, Е.Моймана, Г.Нойнера, Г.Уліга та ін.

У науковий обіг вперше введено деякі документи і спеціальна література, раніше недосяжні для вітчизняних вчених. Саме їх вивчення дозволило об'єктивно оцінити стан системи освіти в обох частинах Німеччини /НДР і ФРН/ і простежити особливості розвитку демократичних традицій німецької народної школи в кожній з них.

Значний науково-теоретичний інтерес для розробки названої проблеми становлять роботи з історії педагогіки та школи в Німеччині В.М.Еім-Бада, М.В.Кольчугіної, О.О.Кузнецової, М.Д.Култаєвої, З.О.Малькової, Л.В.Образцової, І.І.Сгороднікової, О.І.Піскунова.

Деякі аспекти даного дослідження допомогли з'ясувати монографії, дисертації й статті радянських вчених, присвячені переважно критичному аналізу стану буржуазної педагогіки ФРН /Л.В.Боярська, В.А.Вульфсон, Т.Ф.Фуряєва, Т.Ф.Яркіна/. Окремі відомості містяться в роботах Н.В.Абашкіної, В.І.Бекетової, М.В.Богатирьова, Т.І.Бяшкової, М.С.Воробова, К.М.Курмагомедова, Т.Г.Мойсеєнко, С.П.Титовича, О.М.Фридманської.

Значний за змістовою цінністю матеріал виявлено в періодичній пресі, зокрема журналах "Die Deutsche Schule", "Zeitschrift für Pädagogik", "Westermanns Pädagogische Beiträge", "Pädagogische Rundschau", "Bildung und Erziehung", "betrifft: erziehung", "Schulmanagement", "Die Pädagogische Provinz", "Pädagogische Forschung", "Vergleichende Pädagogik", "Pädagogik", "Das Hochschulwesen" та ін.

Серед основних джерел дослідження були документальні матеріали й педагогічна література бібліотеки Бременського університету та Наукового Інституту шкільної практики /НИШ - wis/, архіви й інші спеціалізовані книгозховища ФРН.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що в ній вперше проаналізовано і обгрунтовано соціальні й педагогічні умови формування системи ПКВ Німеччини; виявлено етапи становлення цієї системи, пов'язані з соціальним розвитком країни та моделі ПКВ, обумовлені досягненнями педагогічної теорії; визначено перспективні форми організації та напрями модернізації ПКВ після об'єднання у 1990 р., що збагачує науку про виховання об'єктивної інформацією щодо внеску німецьких педагогів у розв'язання проблем післядипломної освіти учителів.

Теоретична значущість дисертації полягає у визначенні й обгрунтуванні закономірностей і тенденцій розвитку соціального інституту ПКВ в умовах науково-технічного прогресу; у репрезентуванні розгорнутої характеристики сучасного стану системи підвищення кваліфікації німецьких учителів та її національної специфіки; у виявленні й обгрунтуванні ефективності функціонування чинної моделі ПКВ у ФРН, яка виявляється в сукупності заходів індивідуального, колективного та громадського рівнів, що дозволяє оптимізувати процес формування вчителів більш високої кваліфікації; в обгрунтуванні пріоритетного значення внутрішкільного ПКВ.

Практичне значення роботи полягає в тому, що проаналізовані факти, сформульовані в дослідженні положення й висновки становлять новий матеріал, необхідний для вивчення загальних закономірностей і тенденцій розвитку післядипломної освіти вчителів. Досліджена автором внутрішкільна форма ПКВ Німеччини, виявлені при цьому позитивні фактори, що впливають на підвищення ефективності педагогічної праці, можуть бути використані під час модернізації аналогічної системи в Україні. Вміщений у дисертації фактичний матеріал може бути використаний під час укладання робочих планів та навчальних програм обласних інститутів удосконалення вчителів. Наслідки дослідження ставлять перед необхідністю звернення до позитивного досвіду Німеччини в створенні й реалізації вітчизняної концепції безперервної педагогічної освіти.

Вірогідність наукових положень, висновків і рекомендацій проведеного дослідження забезпечується практичним вивченням організації сучасної системи ПКВ у ФРН, а також об'єктивним аналізом великої кількості документальних джерел, раніше не доступних для наших учених.

На захист виносяться:

1. Визначення та наукове обґрунтування етапів і тенденцій розвитку системи ПКВ у ФРН, зумовлених соціальним розвитком країни.
2. Положення і висновки про роль ПКВ як соціального інституту в системі безперервної професійної освіти.
3. Структурна модель внутрішкільного ПКВ та пріоритетні напрями її реалізації.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час доповідей і повідомлень на республіканських наукових семінарах з проблем порівняльної педагогіки в Інституті педагогіки АПН України /Київ, 1991 та 1992 рр./, а також на Всесоюзній /Запоріжжя, 1991р./, міжрегіональних /Кам'янець-Подільський, 1993 р.; Миколаїв, 1994 р./, міжвузівських /Миколаїв, 1990 р./ конференціях, інститутській науковій конференції /Миколаїв, 1994 р./, на засіданнях секції педагогіки Бременського університету /ФРН, 1992 р./; на засіданнях лабораторії порівняльної педагогіки Інституту педагогіки АПН України; в лекціях на курсах при обласному ІУВ, а також шляхом публікацій у наукових збірниках.

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність дисертаційної теми, визначається об'єкт, предмет, мета й завдання дослідження, розкриваються наукова новизна, теоретична та практична значущість роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Підвищення кваліфікації вчительських кадрів

у історії німецької педагогіки" – розкриваються теоретичні основи зародження й розвитку компонентів сучасної системи ПКВ* у ФРН, подається ретроспективний аналіз двох етапів формування вчительства як стану, визначаються погляди прогресивних німецьких педагогів на проблему формування в учителів потреби у самовдосконаленні, у прагненні поглиблювати, розширювати та оновлювати фахові знання, уміння й навички протягом усього го творчого життя.

Звільнитися від церковної опіки, подолати у своєму розвитку етапи від дячка до освіченого педагога, що усвідомлює свою самоцінність, німецький учитель зумів лише у спільні зі своїми колегами, однодумцями, прихильниками освіти для широких народних мас.

На початку ХІХ ст. великий вплив на формування духу, переконань і настроїв учителів у напрямі їх подальшого розвитку мав швейцарський педагог-гуманіст І.Г.Песталоцці, який опікувався тим, як забезпечити школу такими вчителями, котрі використовували б у своїй роботі способи, що забезпечують самовиховання, і такі методи навчання, які б давали знання, майстерність, сприяли б інтелектуальному розвитку.

Під впливом прогресивних ідей швейцарського педагога власна теорія виховання вільних, мислячих, самостійних людей сформувалася у Ф.В.А.Фребеля. Його вимоги про підтримку й розвиток поривань людини постійно працювати над власним вихованням із часом перетворилися в основний компонент процесу самовдосконалення педагогів.

Пристрасним популяризатором ідей Песталоцці був Й.Г.Фіхте, який вважав, що розумова й моральна самостійність є не лише продуктом вихован-

* - Під системою підвищення кваліфікації учителів автор розуміє сукупність пов'язаних між собою елементів - мети, змісту, форм, контролю та управління, які забезпечують поглиблення, розширення та оновлення знань, умінь, навичок та способів професійної педагогічної діяльності.

ня, але й сама може мати виховний вплив на інших.

Значного впливу ідей Песталоцці зазнав і Й.Ф.Гербарт. Визначивши інтерес як мету педагогічного процесу, він створив ядро своєї педагогічної системи. За Гербартом, навчання розвиває не лише інтерес, але через діяльність людина піднімається до самоусвідомлення, стає особистістю.

Вивчені документи свідчать про інтерес німецьких учителів до тих навчальних заходів, на яких можна було поділитися досвідом, дати оцінку організації навчального процесу, визначити фахові проблеми. Усе це привело до об'єднання вчителів у професійні групи – учительські спілки.

Вже перші збори спілок /перша третина XIX ст./ засвідчили, що відбувається інтенсивне формування нового станового промарку, в якому заочатковувалися певні моральні, етичні й фахові норми: культура колективного спілкування, дисципліна, взаємоповага й толерантне ставлення до інших точок зору, інтерес і любов до своєї професії, постійна потреба пошуку нових форм роботи, звернення до педагогічної теорії й накопиченого досвіду в цій галузі.

Якісно новий рівень розвитку проблеми ПКВ окреслився у працях К.Ф.В.Вандера та А.Дістервега. Так, Вандер визначив і обґрунтував два однаково важливих етапи в процесі формування особистості німецького вчителя: попередня підготовка /*Vorbildung* / і подальша освіта /*Fortbildung* /.

А.Дістервег вплинув на зростання самосвідомості вчителів, сприяв підвищенню їхнього авторитету в суспільстві своїми теоретичними й практичними розробками проблеми самоосвіти народних учителів, що не втратили і сьогодні свого значення, зокрема – сформульованими вимогами до виховання вчителя.

Новий етап розвитку національної школи розпочався після проголошення Німецької імперії /1872 р./, оскільки підвищений попит на працівників

високої кваліфікації в умовах високорозвинутої економіки ставив перед необхідністю перебудови системи підготовки вчителів та її невід'ємної складової - системи ПКВ.

Перебудова здійснювалася за двома напрямками: 1/створення інститутів ПКВ / у Берліні в 1915 р. та Гамбурзі в 1925 р./ як перших державних закладів виключно з проблем удосконалення педагогічної кваліфікації; 2/надання підтримки тим учителям, які прагнули здобути академічну освіту /в університети почала приймати слухачами вчителів народних шкіл, зокрема у 1910/11 н.р. їх було 2.212 чоловік/.

На початку XX ст. активізувалась діяльність учительських спілок з питань організації роботи по ПКВ: щорічно вони організовували до 20 тис. лекцій наукового змісту з педагогіки, психології й спеціальних предметів.

Пошуки нового типу шкіл сформували наукову базу, яка була створена досягненнями експериментальної психології. Зацікавленість у дослідній перевірці нових ідей сприяла створенню експериментальних шкіл, що позитивно вплинули на підвищення педагогічної кваліфікації, на вдосконалення професійних умінь і навичок, на поглиблення спеціальних знань.

Розвиток нових педагогічних ідей стимулювали реформи в галузі освіти періоду Веймарської республіки /1918-1933 рр./ . Незважаючи на скорочення державних витрат на школу / результат повосинної кризи/ вчителі все ж намагалися знайти форми самоосвіти, пристосовані до нових соціально-економічних умов.

Більш високий рівень розвитку економіки призвів до підвищення вимог щодо підготовки вчителя, а значить - і розвитку системи безперервної педагогічної освіти, удосконалення форм ПКВ. У процесі дослідження були виявлені важливі / і найменше вивчені/ чинники, що вплинули на остаточне формування всього соціального Інституту ПКВ Німеччини. Перш за все, це педагогічна література. Майже кожна вчительська спілка мала власні газе-

ти й журнали, значна частина яких успішно функціонує і досі.

По-друге, велике значення для педагогічної освіти, особливо для самостійних занять з питань фахового самовдосконалення, мали бібліотеки, на які Німеччина надзвичайно багата. Бібліотечні фонди щорічно збагачувалися, а найголовніше – чим постійно користувалися не лише міські, але й тисячі вчителів сільських шкіл.

По-третє, дієвим стимулятором до професійного самовдосконалення були виставки навчальних посібників, підручників, різноманітних допоміжних засобів, які пізніше ставали експонатами Німецького шкільного музею, відвідати який прагнув кожний педагог, щоб побачити й відібрати усе придатне для його роботи.

Певну роль в організації роботи з ПКВ відіграли Будинки вчителя. Започатковані з метою згуртування вчительства як стану та для проведення заходів, орієнтованих на захист економічних і соціальних прав, вони проводили чисельні навчальні заходи, на які запрошували університетських викладачів та видатних учених.

Гітлерівські закони, що ліквідували Веймарську конституцію, відкинули будь-які прояви самостійності й творчості педагогів. Усі вчительські товариства, спілки, об'єднання були заборонені, а вчителі, що не викликали довіри у нової влади, звільнені. Припинилися асигнування на підвищення кваліфікації педагогічного персоналу. Таким чином, встановлення фашистської диктатури припинило процес розвитку німецької школи, ознаменувавши завершення другого етапу формування системи ПКВ.

У другому розділі дисертації розкриваються етапи і тенденції подальшого розвитку системи ПКВ в післявоєнній Німеччині.

Підписуючи Потсдамську угоду, союзники по антигітлерівській коаліції взяли на себе відповідальність за майбутнє німецької школи, одностайно висловились за викорінення націонал-соціалістичних ідей з системи вихован-

ня, за демократизацію вчительства та перебудову інституту підготовки педагогічних кадрів.

Відмінності освітніх сценаріїв окупаційних зон СРСР, США, Велико-Британії та Франції значною мірою зумовлювалися особливостями в політиці чотирьох військових адміністрацій. Тому реформи, започатковані там, набули різних модифікацій, що й призвело до гострих протиріч в освітній політиці двох держав – НДР та ФРН.

Основним питанням розбудови нової школи було, звичайно, кадрове, адже близько 70% учителів до 1945 р. були членами НДРП. Тому частина вчителів першого повоєнного навчального року були "новими вчителями" / Neulehrer /. Недостатній рівень їхньої підготовки був очевидним, і в школах радянської окупаційної зони виникла реальна небезпека занепаду освіти. Зважаючи на це, влада вирішила створити систему ПКВ, що покликана була реалізувати водночас кілька важливих функцій, насамперед, підвищення політичної свідомості. Крім того, система стала й засобом контролю за роботою вчителів.

Віддавши перевагу радянському досвідові, партійне керівництво східних німецьких земель у перші повоєнні роки почало створювати систему освіти за зразком СРСР. Як стверджують деякі дослідники, опираючись на документальні джерела, йшла цілеспрямована радянізація німецької школи.

Аналіз партійно-державних директив про розвиток ПКВ та робочих планів курсів підготовки вчителів на початку 50-х років свідчить про те, що вони здебільшого сприяли розв'язанню проблем політичної освіти вчителів, аніж удосконаленню їх фахового професійного рівня: більш як третина навчального часу таких курсів призначалася для вивчення діалектичного та історичного матеріалізму, політекономії, історії КПРС та німецького робітничого руху тощо. Низький рівень фахової та загальнонаукової підготовки "нових учителів" змусив були визнати навіть вищі урядові чиновники.

Закон про школу 1958 р. став відгуком на зростаючі вимоги суспільства до рівня педагогічної освіти, сприяв інтенсифікації діяльності всіх ланок існуючої системи ПКВ.

Упорядкуванням освітньої роботи на місцях почали займатись створені в 60-і роки педагогічні кабінети, запозичені з практики радянської школи. Поширились і традиційні для німців форми ПКВ: педагогічні читання, тижні, вузівські дні тощо.

Зведення в 1961 р. берлінської стіни припинило спілкування східних німців із їх західними колегами. Відчуженість освітньої політики НДР ФРН стала відбитком державної політики обох країн: офіційно пропагувалася думка про педагогіку ФРН як про "вираження агресивного західнонімецького імперіалізму", тоді як школа НДР проголошувалась "оплотом миру та демократії".

було

З 1970 р. в НДР запроваджено курсову систему циклічного ПКВ, яка охоплювала майже 35 тис. чоловік на 1.150 курсах щорічно. Обов'язковий характер підвищення кваліфікації, однотипність структури та її намірно-централізація зумовили пасивне ставлення слухачів до цієї справи. Програми курсів для вчителів усіх категорій, розроблені Центральним інститутом ПКВ, склалися з трьох блоків: 1. Основного курсу з марксизму-ленінізму /40% навчального часу/. 2. Курсу педагогіки та психології. 3. Курсу методики викладання 2-3 предметів.

У 30 рр. підготовка вчителів і підвищення їх кваліфікації в НДР набули сталих форм і залишилися незмінними до самого кінця. Проте в кінці цього періоду у пресі все частіше зустрічалося критичні висловлювання педагогів про роль соціального інституту ПКВ. Учені й практики наполягали на пересмисленні інструментарію та змісту курсів і їх відповідності вимогам динамічного суспільства, протестували проти реалізації нових змін

застарілими засобами. З перспективою на майбутнє вносились пропозиції, як навчити вчителів реально оцінювати ефективність свого педагогічного впливу та стимулювати в них прагнення до постійного самовдосконалення.

Розглядаючи в цьому дослідженні напрями розвитку, особливості структури, форми роботи сучасної системи ПКВ ФРН в історико-педагогічному аспекті, визначено в ній 4 етапи, що охоплюють увесь післявоєнний період /1945 - 90-і рр./:

1. "Початок консолідації" /1945 - 1966 рр./.
2. "Реформи освіти та наблизений до школи розвиток куррикулуму*" /1966 р. - початок 70 рр./.
3. "Концентрація уваги на особистості вчителя" /70 рр. - кінець 80 рр./.
4. Етап "високих технологій" /кінець 80 рр. і до сьогодні/.

У часи реставрації німецької національної школи ФРН /1945 - 1965рр./ зусилля владних структур спрямовувались не лише на відновлення системи освіти, але й на те, щоб зробити її ефективною. В умовах політико-економічної перебудови німецького суспільства ПКВ декларувалось як особлива вимога до формування особистості вчителя, до провідних рис педагога - любові до дітей, ширості, здатності зосередитись на головному, високої культури особистого життя, творчих здібностей.

Небачений економічний розквіт Західної Німеччини 50-х рр. /так зване "економічне диво"/ міг бути досягнутий завдяки значним інвестиціям у науку. Більш ніж документальні джерела з проблеми свідчать про інтерес, увагу і піклування боннського уряду та про його заходи щодо приведення системи ПКВ у відповідність до здійснюваної державної політики. Так, під час переходу від фази реставрації системи освіти до фази шкільних реформ /60 - 70 рр./ перед ПКВ висувались завдання, одне з яких проголошувало: "Знання з фаху мають постійно поглиблюватись. Досвід переконує, наскільки

*Куррикулум /англ./ - у німецькій педагогіці це поняття має більш широке значення, порівняно з англійською. Воно включає зміст навчання, а також методи подання матеріалу.

ки швидко вчитель губить зв'язок з наукою, коли не тримає його під постійним навантаженням".¹

Наступний етап розвитку школи ФРН / 1965 – 1980 рр. / характеризується освітньою експансією та зусиллями держави, спрямованими на проведення шкільних реформ. Перед ПКВ висунуто ряд завдань, пов'язаних з введенням в дію нових програм, навчальних планів, змінами в змісті викладання багатьох предметів.

Система ПКВ розглядалась як інструмент здійснення шкільної реформи, коли б учитель був, з одного боку, учасником, а з іншого – засобом реалізації нововведень. Від ПКВ чекали ініціативи, яка б сприяла розвитку в учителів здатності до співпраці. Це мало вирішальне значення, оскільки зміни напрямів, а то й стилю роботи окремої школи завжди вимагали цільового залучення педагогічних кадрів. Так була заочаткована тенденція розвитку ПКВ, пов'язана з безпосередньою участю всіх членів педагогіки в розробці куррикулум своєї школи.

У 70-і рр. підвищення кваліфікації вчителів було зорієнтоване на вдосконалення практичної діяльності вчителя на протизвагу однобічному розвитку, спрямованому лише на науку. За твердженням багатьох німецьких учених, значення практичної орієнтації не стільки в наближенні теорії до практики, скільки в принципових вимогах розв'язувати проблеми школи безпосередньо самими вчителями.

До кінця 70-х рр. у системі ПКВ ФРН відбулася переорієнтація на особистість учителя, його досвід і проблеми. Більш досконала організація роботи системи, відповідна подальшому етапу розвитку школи, мала допомогти вчителям з'ясувати причини існування конфліктів з учнями, коллегам-

1 - Deutscher Ausschuss für Erziehungs- und Bildungswesen: Empfehlungen und Gutachten zur Ausbildung von Lehrern: vom 2. Mai 1965. Aufgaben und Formen der LFB während der Berufszeit. Stuttgart: Selbstverlag, 1966. - S. 806-817.

ми, адміністрацій та усунути їх. Тому науковий інтерес зосередився тоді на допомозі вчителям в групах самоаналізу, в консультаціях з проблем спілкування, на курсах за участю психоаналітиків.

Сьогодні фаза концентрації уваги на особистості вчителя змінила фаза нових технологій, зумовлена тотальною комп'ютеризацією високорозвинутого сучасного суспільства. Однак завданням ПКВ зараз не є курсова перепідготовка якомога більшого числа вчителів математики й інформатики, а навчання в с і х учителів роботі з комп'ютером для підвищення ефективності навчально-виховної роботи в школі.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що на всіх етапах розвитку сучасної системи ПКВ ФРН мова йшла про збереження наявної педагогічної кваліфікації, про орієнтація вчителя на практику, на науку, новаторські знахідки, та основне – на запити суспільства у конкретний момент його існування. За своїм значенням вони ставали то актуальними, то відходили на другий план залежно від соціального замовлення.

Намагаючись якнайповніше розкрити досліджувану проблему, автор з'ясував визначення термінів "Lehrerweiterbildung" та "Lehrerfortbildung", що зустрічаються в спеціальній літературі та однаково перекладаються російською і українською мовами – "підвищення кваліфікації вчителів".

У дисертації також аналізується модель "центрального" та "децентралізованого" ПКВ, що почала формуватися на початку 70-х рр., робиться спроба систематизувати інституціоналізовані форми роботи німецьких учителів щодо вдосконалення свого професійного рівня. У результаті дослідження визначено три типи інституціоналізованого ПКВ, де ПКВ є: а/головним завданням; б/важливим напрямом діяльності; в/ одним з багатьох напрямків роботи. На конкретних прикладах численних закладів ПКВ ФРН розглядається розмаїття інституціоналізованих форм центрального і децент-

рального підвищення кваліфікації педагогічних кадрів сучасної Німеччини.

Під час вивчення організаційних структур системи ПКВ у ФРН звертаємо увагу на багаторівневий характер проведення навчальних заходів. Німецькі дослідники проблем післядипломної освіти визначили 4 таких рівнів: федеральний, земельний, регіональний, внутрішкільний.

На четвертому рівні робочим місцем для ПКВ стає школа. Існує, вважаємо, кілька причин зростаючого інтересу спеціалістів до внутрішкільного ПКВ. Після возз'єднання Німеччини в 1990 р. німецькі школярі все частіше ставлять питання про значення шкільного навчання в умовах загострення екологічних, економічних, політичних та етичних проблем. Крім того, в учителів виникають труднощі з поведінкою учнів, доводиться рахуватися з умовами роботи в колективі. До цього ж відносяться суперечливі стосунки з батьками, шкільним керівництвом, наукою та політикою. Весь цей комплекс проблем нерідко породжує в учителів почуття невпевненості, невдоволення наслідками своєї діяльності. Підвищення кваліфікації на робочому місці, якнайкраще допомагає вчителю знайти шляхи вирішення багатьох цих проблем.

Важливим фактором мотивації застосування внутрішкільного ПКВ є й конкуренція між школами, викликана скороченням кількості учнів. Підпорядковуючись законам ринку, школи намагаються привернути до себе увагу, використовуючи ПКВ на робочому місці як стратегію у створенні іміджу своєрідності й неповторності.

Зацікавленість державних структур в ПКВ на внутрішкільному рівні пояснюється й мінімальними бюджетними витратами на його утримання й розвиток: підготовка мультиплікаторів* для організації й проведення навчальних заходів у стінах рідної школи обходиться казні значно дешевше, аніж залучення до курсової підготовки всіх учителів.

* Мультиплікатор /лат./ - особа, що перекладає інформацію з однієї мови на іншу. Тут: учитель, спеціально підготовлений для проведення курсів у своїй підколективі.

ДДБ ім. В. Стефаника
АН України

Зикористання досвіду німецьких педагогів у справі організації ПКВ на внутрішкільному рівні може сприяти розв'язанню деяких проблем вітчизняної практики перепідготовки кадрів, допоможе уникнути багатьох помилок, зекономить час та матеріальні ресурси.

Ще й сьогодні німецькі вчені не мають спільної думки щодо класифікації організаційних форм ПКВ на внутрішкільному рівні. У дисертації ми спробували здійснити систематизацію та узагальнення заходів, що проводяться зусиллями педагогічних колективів. Найбільш розповсюджені форми внутрішкільного ПКВ - це наради, учительські тренінги, взаємодіювання уроків, форуми та гуртки. Автором робиться аналіз кожної з форм, докладно розглядаються конкретні приклади.

У висновках підведено підсумки дослідження, що дало змогу сформулювати такі положення:

1. У ФРН функціонує ефективна система ПКВ як сукупність пов'язаних між собою елементів, що забезпечують досягнення високого рівня професійної підготовленості.

На її формування як соціального інституту справили вирішальний вплив кілька факторів, що мають непересічне значення й сьогодні: класичні положення І.Г.Песталоцці про самовиховання, ідеї Й.Г.Фіхте про національну самосвідомість, положення Й.Ф.Гербарта про самостійність суб'єкта положення К.Ф.В.Вандера про рівноважні етапи формування особистості педагога - *vorbildung* та *Fortbildung*, вимога Ф.В.А.Фребеля про підтримку прагнення особистості постійно працювати над самовихованням, а також вказівки А.Дістервега про необхідність виховання вчителя, ідеалом якого була б "освіта протягом усього життя".

У світі прогресивних педагогічних теорій, сформованих національною педагогічною наукою, спостерігалася зростання самосвідомості німецьких вчителів, що відбилася в їх прагненні об'єднатися у професійні спілки

для боротьби за свої економічні та соціальні права, а також для колективної роботи над удосконаленням власних професійних знань та вмінь.

2. Наступний етап /1872 - 1932 рр./ розвитку системи ПКВ в Німеччині виявився наслідком державної політики. Завдання створення сильної держави на основі нового способу виробництва вимагало від німців у максимально стиснуті часові рамки готувати працівників високої кваліфікації, здатних здійснити цей прорив.

На початку ХІ ст. Німеччина являла собою велику творчу лабораторію, де зароджувались, а тоді й поширились у всьому світі різні педагогічні теорії. Задучення до наукової роботи багатьох рядових учителів мало позитивний вплив на удосконалення їх професійної майстерності. На цей же період припадає і створення перших державних інститутів ПКВ у Берлін та Гамбурзі. Так, заснований у 1925 р. в Гамбурзі інститут ПКВ став опорною установою ЮНЕСКО у вирішенні питань поліпшення ділової компетенції педагогів усього світу.

3. Освітня політика, здійснювана у довоєнній Німеччині під контролем окупаційних властей, була важливою частиною державної політики. Досліджені союзниками по антигітлерівській коаліції угоди щодо принципів передачі німецької школи натовхнулись у кожній з окупаційних зон на різні підходи до їх реалізації. В умовах політичних та економічних перетворень у Німеччині після другої світової війни ПКВ стало декларуватися як особлива умова, що визначала стратегію у досягненні цілей, поставлених перед школою.

На підставі документів, раніше недоступних нашим ученим, у роботі дається об'єктивна оцінка розвитку школи, педагогічної освіти та однієї з її ланок - системи ПКВ в НДР.

Відмовившись від багатьох національних традицій, від передових освітніх концепцій періоду Веймарської республіки, НДР у створенні нової

німецької школи орієнтувалася на школу радянського зразка. Формування школи нового типу, здійснюване за участю системи ПКВ, виявилось результатом тотальної ідеологізації та політизації суспільства. Шкільна політика НДР протягом усіх 40 років існування, а також значення, яке надавалось організації післядипломної освіти вчителів, їх політичній та ідеологічній підготовці, - свідчення виняткової ваги ПКВ для держави.

Проведене дослідження переконує, що розвиток школи, педагогічної освіти, її новітньої частини - системи ПКВ - проходив у ФРН своїм шляхом і не залежав від процесів у системі освіти НДР.

На всіх етапах розвитку ПКВ у ФРН йшлося про збереження в учителів високої кваліфікації, про орієнтацію на останні досягнення науки, на практику, надавалось велике значення новаторським пошукам та знахідкам. В останні десятиріччя основою змісту роботи ПКВ стали повсякденна робота школи, проблеми особистості вчителя, коли його досвід містить той потенціал, який враховується насамперед.

4. Теоретичні дослідження та особисті спостереження дають змогу встановити пріоритетне значення внутрішкільного ПКВ, а також виявити взаємну зацікавленість держави та вчителя у його подальшому розвитку. Незважаючи на різні мотиви інтересу учасників, ця форма роботи одержала широке розповсюдження в умовах об'єднаної Німеччини.

Таким чином, зростаючий інтерес до підвищення кваліфікації на робочому місці пояснюється не лише тим, що окремі вчителі бажають удосконалити свої професійні якості, а й тим, що педколективи в цілому, а також владні структури прагнуть перебудувати роботу школи і во внутрішкільному ПКВ вбачають можливість реалізувати цю мету.

5. Вдалося встановити спільні для Німеччини та України проблеми поліпшення ділової компетенції педагогів та шляхи їх розв'язання. В умовах економічної нестабільності в Україні поширення внутрішкільної форми після-

дипломної освіти вчителів могло б прискорити процес відродження національної школи та підвищити ефективність перепідготовки педагогічних кадрів.

Виконане дослідження сприяє створенню у спеціалістів уявлення про наукові підходи до вивчення системи ПКВ в Німеччині. Зважаючи на динаміку нашого життя, це питання себе ще не витерпало. Дослідження проблем дидактики у системі ПКВ, вивчення концептуальних підходів до організації внутрішкільного ПКВ всіх федеральних земель ФРН може стати у подальшому предметом окремого наукового пошуку.

Зміст дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Профессиональная ориентация на уроках немецкого языка //Методические рекомендации. - Николаев, 1980 г. - 42 с. /На немецком языке; в соавторстве, авторских 11 с./.

2. Nikolajew - 200 Jahre alt //Методические рекомендации для учителей немецкого языка. - Николаев, 1988 г. - 33 с. /На немецком языке; в соавторстве, авторских 10 с./.

3. Системность организации лексико и распределительный словарь //Методические рекомендации для преподавателей иностранных языков вузов и учителей общеобразовательных школ. - Николаев, 1991 г. - С.36-37, / в соавторстве, авторских 1 с./.

4. Самообразование как компонент развития творческой личности будущего учителя в педагогическом наследии А.Дистервега //Формирование творческой личности учителя-специалиста в условиях перестройки работы школы. - Николаев, 1990 г. - С.140-143.

5. Готовность к самосовершенствованию учителя в педагогическом наследии А.Дистервега //Социально-педагогические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи. - Запорожье, 1991 г. - С.236.

6. Підвищення кваліфікації німецьких учителів наприкінці XIX - початку XX століття //Сучасні тенденції розвитку педагогічної теорії

і практики в зарубіжних країнах. - К.: НДІ педагогіки України, 1991 р. - С.21-22.

7. Особливості організації системи підвищення кваліфікації вчителів у ФРН // Безперервна педагогічна освіта: проблеми й перспективи. - Кам'янець-Подільський, 1993 р. - С.157-159.

8. Соціальна зумовленість системи підвищення кваліфікації учителів у ФРН // Актуальні проблеми удосконалення післядипломної освіти педагогічних працівників /в аспекті реалізації державної національної програми "Освіта" /"Україна XXI століття"/. - Миколаїв, 1994 р. - С.63-65.

9. Концепції шкільної реформи в східних окупаційних зонах Німеччини в 1945-1949 рр. //80-річчя Миколаївського педагогічного інституту. - Миколаїв, 1994 р. - Ч.3. - С.38.

10. Підвищення кваліфікації німецьких учителів у системі безперервної освіти //Нові технології навчання і виховання у сучасній зарубіжній школі. - К., 1994 р. - С.77-79.

Можливості вивчення інформаційних джерел були люб'язно запропоновані дисертантові Німецькою академічною службою обміну / DAAD / в Бонні. Автор висловлює глибоку вдячність панові Х.Г.Шонвельдеру, доктору, професору; пану Б.Шіффу, докторові, професору; пану Г.Кванте, директорові НІШ; Frau I.Тройс-Кіппенберг, докторові, які виявили розуміння, турботу й надали неопізнану допомогу в організації та проведенні даної наукової роботи.

ВАДУЛЕНКО Т.И. Становление и развитие системы повышения квалификации учителей Германии. Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики.

Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН

України, Київ, 1995 г.

Робота посвячена дослідженню умов формування системи підвищення кваліфікації німецьких учителів, в ній дана розвернута характеристика етапів розвитку, сучасного стану та національної специфіки, виявлені напрями та форми її модернізації після вос'єднання Німеччини 3.10.1990 г.

Теоретична значимість дисертації состоїть в визначенні та обґрунтуванні закономірностей та тенденцій розвитку соціального інституту підвищення кваліфікації учителів в умовах науково-технічного прогресу, в виявленні ефективності функціонування нинішньої моделі системи ПКВ в ФРН.

Досліджена автором внутрішкільна форма підвищення кваліфікації німецьких учителів, виявлені при цьому фактори, які впливають на підвищення ефективності педагогічного праці, можуть бути використані при модернізації післядипломного освіти учителів України.

Vakulenko T.I. Formation and Development of the System of Professional Skill Improvement of Teachers in Germany.

The thesis is written as a manuscript required for the academic degree of a Master of Science (Pedagogics) in speciality 13.00.01 - theory and history of pedagogics. The Institute of Pedagogy of Professional Education of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

The dissertation is devoted to investigation of conditions and ways of formation of professional skill improvement of teachers (PSIT) in Germany. It gives a detailed characteristic of a modern state of this system, its national specification and showed the ways of its updating after October 3, 1990. Theoretical significance of the thesis consists in defining and substantiating of accelerating role of social institutions of PSIT under scientific and technical progress, in revealing of effectiveness of present model of PSIT in FRG.

The factors influencing effectiveness of teaching which have been revealed by the author when investigating inner-school form of professional training can be used in modernization of Post-Diploma Education of the teachers in Ukraine.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: підвищення кваліфікації учителів, самосвіта, структурна модель ПКВ, внутрішкільна форма, модератор, мультиплікатор.

T. Vakulenko

ОСП ОБЛСТАТА. ПОДПИСАНО В ПЕЧАТЬ И СВЕТ 3.06.95.
ЗАК. 308. ТИР. 100.

443862

AV 33.167